

ΠΑΝΕΛΛΑΔΙΚΕΣ ΕΞΕΤΑΣΕΙΣ
Γ' ΤΑΞΗΣ ΗΜΕΡΗΣΙΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ
ΔΕΥΤΕΡΑ 2 ΙΟΥΝΙΟΥ 2014 - ΕΞΕΤΑΖΟΜΕΝΟ ΜΑΘΗΜΑ:
ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΘΕΩΡΗΤΙΚΗΣ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗΣ

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ

A.1. Επομένως, οι ηθικές αρετές δε γεννιούνται μέσα μας ούτε εκ φύσεως ούτε αντίθετα με αυτήν, αλλά εμείς έχουμε από τη φύση την ιδιότητα να τις δεχτούμε, ενώ τελειοποιούμαστε σ' αυτές με τον εθισμό. Ακόμα, σχετικά με όσα υπάρχουν μέσα μας εκ φύσεως, πρώτα βρισκόμαστε εφοδιασμένοι με τις δυνατότητες γι' αυτά και ύστερα προχωρούμε στις αντίστοιχες ενέργειες (αυτό είναι φανερό στις αισθήσεις: πραγματικά, δεν αποκτήσαμε τις αισθήσεις έχοντας δει πολλές φορές ή έχοντας ακούσει πολλές φορές, αλλά αντίθετα, έχοντάς τες, κάναμε χρήση τους – δεν τις αποκτήσαμε έχοντας κάνει ξανά και ξανά χρήση τους)· όμως τις ηθικές αρετές τις αποκτούμε αφού πρώτα πραγματώσαμε τις αντίστοιχες δυνατότητες, όπως ακριβώς συμβαίνει και στις άλλες τέχνες· όσα δηλαδή πρέπει να μάθουμε να τα κάνουμε, τα μαθαίνουμε κάνοντάς τα· για παράδειγμα, οι άνθρωποι γίνονται οικοδόμοι χτίζοντας οικοδομήματα και κιθαρίστες παίζοντας κιθάρα· έτσι λοιπόν γινόμαστε και δίκαιοι κάνοντας δίκαιες πράξεις, σώφρονες κάνοντας σώφρονες πράξεις, ανδρείοι κάνοντας ανδρείες πράξεις.

B.1. Ο Αριστοτέλης στο Α' Βιβλίο των Ηθικών Νικομαχείων κατέληξε λέγοντας ότι οι αρετές είναι δύο ειδών («Διττῆς δὴ τῆς ἀρετῆς οὐσης»), αφενός οι διανοητικές αφετέρου οι ηθικές. Στο Β' Βιβλίο εξηγεί ότι οι διανοητικές αρετές (Σοφία, Φρόνηση, Νους, Επιστήμη, Τέχνη), είναι δυνάμεις των οποίων προσεγγίζουμε την αλήθεια και έχουν αλάθητο χαρακτήρα. Αποτελούν προϊόντα μάθησης, διδασκαλίας και η απόκτησή τους προϋποθέτει χρόνο και εμπειρία («ἢ μὲν διανοητικὴ...δεῖται καὶ χρόνον»). Υπεύθυνος για τη μετάδοση είναι ο δάσκαλος ενώ υπεύθυνος για την απόκτηση είναι ο μαθητής. Στη συνέχεια εξηγεί ότι οι ηθικές αρετές (Δικαιοσύνη, Σωφροσύνη, Ανδρεία, Πραότητα και Μεγαλοψυχία) είναι αποτέλεσμα εθισμού, συνήθειας, άσκησης σε ένα συγκεκριμένο τρόπο συμπεριφοράς, εμφανίζονται δηλαδή ύστερα από συστηματική προσπάθεια των ανθρώπων που στηρίζεται στην επανάληψη («ἢ δ' ἠθικὴ

ἐξ ἔθους περιγίγνεται»). Ο Αριστοτέλης ενισχύει την άποψή του τονίζοντας την ετυμολογική συγγένεια που υπάρχει ανάμεσα στις λέξεις «ἦθος (χαρακτήρας)», «ἠθική (αρετή)» και «ἔθος (συνήθεια)» και θεωρεί ότι δεν υπάρχει απλώς συνάρτηση αλλά εξάρτηση σε απόλυτο βαθμό του «ἦθους» από το «ἔθος». Διατυπώνοντας λοιπόν, τη βασική του θέση ότι καμιά από τις ηθικές αρετές δεν υπάρχει μέσα μας εκ φύσεως («οὐδεμία τῶν ἠθικῶν ...ἐγγίνεται») εξηγεί ότι η απόκτηση των ηθικών αρετών εξαρτάται από την αδιάκοπη άσκηση του ίδιου του ατόμου. Έχει δηλαδή μεγάλη σημασία να καλλιεργηθεί η ψυχή του νέου «τοῖς ἔθεσι», δηλαδή με τη συνήθεια και τη συχνή επανάληψη με σύστημα και υπομονή. Οι ηθικές αρετές λοιπόν δεν είναι ἐμφυτες στον άνθρωπο («οὐτ' ἄρα φύσει») αλλά ούτε και αντίθετες από τη φύση του («οὔτε παρὰ φύσιν ἐγγίνονται αἱ ἀρεταὶ») αλλά είναι σύμφυτες, δηλαδή, ο άνθρωπος μπορεί να τις αποκτήσει γιατί στην πραγματικότητα είναι προικισμένος από τη φύση με τη δυνατότητα να τις δέχεται («ἀλλὰ πεφυκόσι μὲν ἡμῖν δέξασθαι αὐτάς») μόνο που η ἐμφυτη αυτή δυνατότητα είναι απαραίτητο να συνδέεται με την άσκηση («τελειουμένοις δὲ διὰ τοῦ ἔθους»). Η ηθική του Αριστοτέλους είναι τελεολογική και εξηγεί ότι από τη φύση υπάρχουν μόνο οι δυνάμεις και τα πάθη. Για τη διαμόρφωση του ἦθους όλα τα πάθη της ψυχής αποτελούν το ακατέργαστο υλικό που πρέπει ο άνθρωπος να αναπλάσει. Η τελειοποίηση των προδιαθέσεων γίνεται με το ἔθος, τη συνήθεια και έτσι ολοκληρώνεται αφού όλες οι ενέργειες του ανθρώπου αποτελούν ένα σύνολο τελών-σκοπών που έχουν ως στόχο το «ἄριστον», την ηθική αρετή και τέλος την ευδαιμονία.

B.2. Ο Αριστοτέλης με τον προσθετικό σύνδεσμο «ἔτι» (=ακόμη και κάτι άλλο, επιπλέον) συνεχίζει την ανάπτυξη της βασικής του θέσης, ότι καμιά από τις ηθικές του αρετές δεν υπάρχει μέσα μας εκ φύσεως, με το συλλογισμό που ακολουθεί και αποτελεί ένα επιπλέον επιχείρημα της βασικής θέσης, το οποίο εστιάζει στην αντιθετική σύγκριση («μὲν-δὲ») ανάμεσα στις ἐμφυτες ιδιότητες και τις ηθικές αρετές αναφορικά με τη χρονική εμφάνιση της δύναμης και της ενέργειας αφενός στις ἐμφυτες ιδιότητες αφετέρου στις ηθικές αρετές. Εξηγεί ότι στις ἐμφυτες ιδιότητες πρώτα βρισκόμαστε εφοδιασμένοι με τη δύναμη, τη δυνατότητα να γίνουμε ή να κάνουμε κάτι, την ατελή και αστοιχειώτη μορφή («τὰς δυνάμεις...κομιζόμεθα») και ύστερα προχωρούμε στις αντίστοιχες ενέργειες, στην πραγμάτωση των δυνατοτήτων, στην ἄρτια και ολοκληρωμένη μορφή («ὕστερον δὲ τὰς ἐνεργείας ἀποδίδομεν»). Ο άνθρωπος ως φορέας δυνατοτήτων παράγει έργο. Οι δυνάμεις, δηλαδή, προηγούνται χρονικά των ενεργειών. Ο φιλόσοφος προκειμένου να επαληθεύσει την αντίληψή του για το προτερόχρονο των δυνάμεων έναντι των ενεργειών επικαλείται εύστοχα παραδείγματα και επιλέγει

την κατηγορία των αισθήσεων («ὅπερ καὶ ἐπὶ τῶν αἰσθήσεων δῆλον»), την ὄραση («ἰδεῖν») και την ακοή («ἀκοῦσαι»). Οι αισθήσεις δηλαδή είναι ἔμφυτες και υπάρχουν από τη γέννησή μας, δίνοντάς μας ἔτσι τη δυνατότητα να βλέπουμε και να ακούμε. Η χρήση τους λοιπόν γίνεται δεδομένης της ύπαρξής τους αφού η επανάληψη και η εμπειρία δε θα βοηθούσαν κάποιον άνθρωπο εκ γενετής τυφλό ή κωφό να δει ή να ακούσει («οὐ γὰρ ἐκ τοῦ πολλάκις...ἔσχομεν»). Στη συνέχεια ο Σταγειρίτης υποστηρίζει ότι αντίθετα στις ηθικές αρετές, που αποτελούν κομβικά στοιχεία προς την ολοκλήρωση της προσωπικότητας του ανθρώπου, οι ενέργειες προηγούνται των δυνάμεων («τὰς δ' ἀρετὰς λαμβάνοντες ἐνεργήσαντες πρότερον»). Για να καλλιεργήσουν, δηλαδή, την ηθική και να παγιωθεί ως μόνιμο χαρακτηριστικό της προσωπικότητάς μας, πρέπει να εξασκηθούμε με συνεχή επανάληψη («πολλάκις») και επιμονή στην επιτέλεση της ηθικής πράξης. Ο Αριστοτέλης χρησιμοποιώντας την αναλογική μέθοδο παραλληλισμού των αρετών και των τεχνών («ὥσπερ καὶ...τεχνῶν») αξιοποιεί μια άλλη κατηγορία επίκτητων ιδιοτήτων, όπου γίνεται πιο σαφής η υστερόχρονη εμφάνιση της δύναμης σε σχέση με την ενέργεια. Ἐτσι, συμπληρώνεται η αντιθετική μέθοδος σύγκρισης ανάμεσα στις ἔμφυτες ιδιότητες και στις ηθικές αρετές. Οι τέχνες είναι επίκτητες γνώσεις, μέθοδοι και τεχνικές που κανένας δεν τις διαθέτει από τη γέννησή του. Ἐτσι και σε αυτή την περίπτωση ισχύει η προτεραιότητα των ενεργειών σε σχέση με τις δυνάμεις («ἂ γὰρ δεῖ...μανθάνομεν»), γιατί μπορεί να υπάρχει η κλίση και το φυσικό υπόβαθρο, ωστόσο θα παραμείνουν ανεκμετάλλευτες αν δεν τις καλλιεργήσουμε με συνεχή ἔμπρακτη εξάσκηση προκειμένου να δώσουμε οντότητα σε αυτές. Στηρίζει το συλλογισμό του με τα παραδείγματα της οικοδομικής και κιθαριστικής («οἷον οἰκοδομοῦντες...κιθαρισταί») και με έναν κυκλικό τρόπο χρησιμοποιώντας το επίρρημα «οὕτω» επανέρχεται στις αρετές, λέγοντας ότι τη δικαιοσύνη, τη σωφροσύνη και την ανδρεία τις αποκτά κανείς κάνοντας αντίστοιχες δίκαιες, σώφρονες και ανδρείες ενέργειες («οὕτω δὴ...ἀνδρεῖοι»). Ἐτσι δείχνει το προτερόχρονο της ενέργειας έναντι της δύναμης.

B.3. Σελ. σχολικού βιβλίου 152-153: «Πριν από όλα όμως...σε ηθικές και διανοητικές».

B.4.

	ομόρριζα ουσιαστικά	ομόρριζα επίθετα
οὔσης	ουσία, μετουσίωση, παρουσία κ.ά.	ουσιώδης, ουσιαστικός, ανούσιος κ.ά.
ἔσχηκε	σχῆμα, αποχή, συνεκτικότητα, ανακωχή, οχυρό κ.ά.	σχετικός, σχηματικός. καχεκτικός κ.ά.

πεφυκότων	φύση, φυτό, φυτολογία, φυσικοθεραπεία κ.ά.	φυσικός, σύμφυτος, έμφυτος, φυσιολογικός κ.ά.
χρησάμενοι	χρήση, χρήμα, χρηματαγορά κ.ά.	χρηστικός. εύχρηστος, χρήσιμος κ.ά.
μανθάνομεν	μάθηση, μαθητής, μαθητολόγιο, φιλομάθεια κ.ά.	μαθησιακός, φιλομαθής, μαθηματικός κ.ά.

Γ.1.

Νομίζω, λοιπόν, ότι εσείς δεν αγνοείτε ότι πολλές τέτοιου είδους πράξεις ήδη έχουν γίνει, τις οποίες στην αρχή, αφενός, όλοι (τις) θεώρησαν συμφορές και συμπόνεσαν με αυτούς που υπέφεραν, ύστερα, αφετέρου, αντιλήφθηκαν (:κατάλαβαν) ότι αυτές οι ίδιες έχουν γίνει υπαίτιες πολύ μεγάλων αγαθών. Και γιατί πρέπει να μιλάμε περισσότερο (:να μακρηγορούμε); Γιατί και τώρα βέβαια οι πόλεις που είναι πρώτες, εννοώ, δηλαδή, την πόλη της Αθήνας και της Θήβας, θα αντιληφθούμε ότι δεν προόδευσαν πολύ από τα ειρηνικά έργα (:κατά την περίοδο της ειρήνης) αλλά πάλι ανασυγκροτήθηκαν, αφού υπέφεραν αυτές τις ατυχίες τον καιρό του πολέμου, από αυτές, λοιπόν, η πρώτη ανέλαβε την ηγεμονία της Ελλάδας, ενώ η άλλη σήμερα τόσο μεγάλη έχει γίνει όση ποτέ κανείς μέχρι τώρα δεν περίμενε ότι θα γίνει. Γιατί η φήμη και η δόξα επέρχονται συνήθως όχι από την αδράνεια αλλά από τους αγώνες.

Γ.2.

ὕμᾱς: ἔ

πόρρω: πορρωτάτω

ἀγαθῶν: εὖ

αὐτάς: ὕμῶν αὐτῶν

ἡγεμόνα: τοῖς ἡγεμόσι(ν)

οἶμαι: ᾤετο

ὕπέλαβον: ὑπειλήφθαι

τοῖς παθοῦσι: τοῖς πεισομένοις

ἔγνωσαν: γνοίη

καταστᾶσαν: κατάστηθι

Γ.3.α.

ὕμᾱς: υποκείμενο του ειδικού απαρεμφάτου «οὐκ ἀγνοεῖν» (φαινόμενο ετεροπροσωπίας)

συμφοράς: κατηγορούμενο στο υποκείμενο του απαρεμφάτου «εἶναι»: «ᾄς»

τοῖς παθοῦσι: επιθετική μετοχή ως αντικείμενο του ρήματος «συνηχθέσθησαν» (τα σύνθετα ρήματα με την πρόθεση σύν συντάσσονται με δοτική).

τί: αιτιατική ως επιρρηματικός προσδιορισμός της αιτίας στο απαρέμφατο «λέγειν»

λαβούσας: κατηγορηματική μετοχή στο αντικείμενο του ρήματος «εὕροιμεν ἄν»: «τὰς πόλεις»

ἡγεμόνα: κατηγορούμενο στο υποκείμενο της μετοχής «καταστᾶσαν»: «τὴν μέν»

Γ.3.β.

1. Η κύρια πρόταση κρίσης μετατρέπεται σε δευτερεύουσα ειδική πρόταση κρίσης εξαρτώμενη από το λεκτικό ρήμα εἶπεν η οποία εκφέρεται με ευκτική του πλαγίου λόγου καθώς εξαρτάται από ρήμα ιστορικού χρόνου.

Πλάγιος λόγος:

Ὁ ρήτωρ εἶπεν ὅτι αἱ (γὰρ) ἐπιφάνειαι καὶ λαμπρότητες οὐκ ἐκ τῆς ἡσυχίας ἀλλ' ἐκ τῶν ἀγώνων γίνεσθαι φιλοῖεν.

2. Η κύρια πρόταση κρίσης μετατρέπεται σε ειδικό απαρέμφατο εξαρτώμενο από το λεκτικό ρήμα εἶπεν. (Να σημειωθεί ότι παρατηρείται το φαινόμενο της ετεροπροσωπίας).

Πλάγιος λόγος:

Ὁ ρήτωρ εἶπεν τὰς γὰρ ἐπιφανείας καὶ λαμπρότητας οὐκ ἐκ τῆς ἡσυχίας ἀλλ' ἐκ τῶν ἀγώνων γίνεσθαι φιλεῖν.